

A többszintű modellezés azt jelenti, hogy az itt felsorolt, egymást követő modellek a geometriai modellezésben és az anyagi modellezésben is egyre kevesebb egyszerűsítést, elhanyagolást tartalmaznak. Azaz az 1. modelltől kiindulva, az utána következő modellek a szerkezet valóságos szilárdságtani viselkedését várhatóan egyre javuló pontossággal és részletességgel írják le.

A kiinduló geometria esetén az alváz tömege acél anyagra $m_{St}=55,6$ kg, ötvözött alumínium anyagra $m_{Al}=19,19$ kg és szénszál, vagy szénszálszövet erősítésű epoxi műanyagra $m_{Ce}=11,67$ kg. Látható, hogy a szerkezeti anyag megváltoztatásával már változatlan geometria mellett jelentős tömegcsökkentés érhető el.

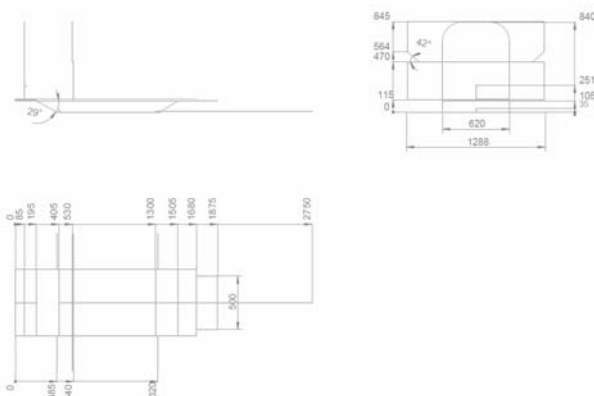
Az alkalmazott anyagok tömegsűrűsége:

- Acél anyag: $\rho_{St} = 7820 \text{ kg/m}^3$.
- Alumínium ötvözet: $\rho_{Al} = 2700 \text{ kg/m}^3$.
- Szénszálszövet erősítésű epoxi: $\rho_{Ce} = 1640 \text{ kg/m}^3$.

3. A SZERKEZET MECHANIKAI MODELLJEI

3.1. Az alváz rúdmodellje

Rúdmodell esetén a rudat (rudakat) a középvonallal helyettesítjük és a valóságos térbeli rúd mechanikai viselkedését jellemző mennyiségeket a középvonalhoz kötjük. A rúd keresztmetszetek alakját és méreteit a keresztmetszeti jellemzők (a keresztmetszet A területe, I_ξ , I_η súlyponti tengelyekre számított másodrendű nyomatéka és I_c csavarási másodrendű nyomatéka) tartalmazzák. Az alváz rúdmodellje a 3. ábrán látható.

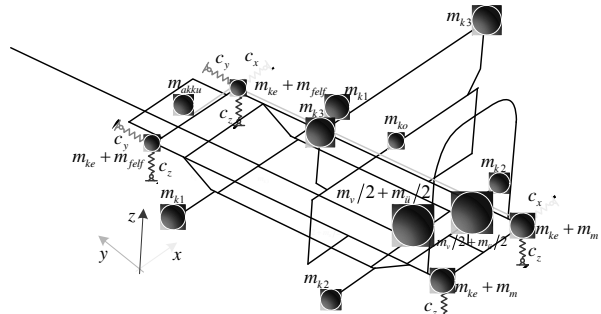
3. ábra. Az alváz rúdmodellje

Rúdmodellezés esetén a végeelem számításnál elsődleges ismeretlenként a középvonal elmoz-

dulásait és a keresztmetszetek szögelfordulásait határozzuk meg (ezek a csomóponti paraméterek) és ezekből számítjuk ki elemszinten az igénybevételeket, továbbá keresztmetszetenként a feszültségeket (feszültség koordinátákat), illetve a feszültségekből a keresztmetszet veszélyes pontjában a Huber-Mises-Hencky-féle redukált feszültséget.

A rúdmodell geometriai méreteinél tehát a rúd-középvonalak helyzetét adjuk meg. Rúdmodellel ugyan csak izotróp anyagú (acél, alumínium-ötvözet) szerkezeteket tudunk kezelni, azonban alkalmazása előzetes információt adhat a szerkezet veszélyes helyeinek feltárására.

Alváz rúdmodelljénél a jármű többi részének önsúlyát és tehetetlenségi erőhatásait általában koncentrált tömegekkel modellezzük az alváznak azokon a helyein, ahol ezek a hatások az alvárra átadódnak.

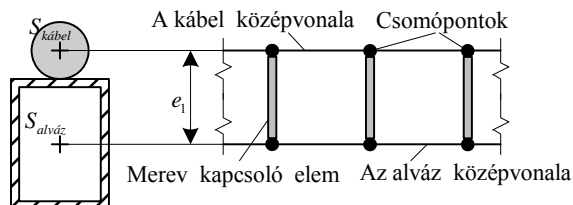

4. ábra. A jármű többi részének hatása

- A karosszéria m_k tömege az alváz hat pontjához kapcsolódik. A karosszéria tömegét ezekhez a pontokhoz kötött tömegekkel helyettesítjük úgy, hogy e tömegpontrendszer súlypontja essen egybe a karosszéria súlypontjával.
- A vezető m_v tömegét két koncentrált tömegként vesszük figyelembe az ülés alátámasztásainál.
- Az akkumulátor-csomag hatását az első híd előtt kiképzett tálcán elhelyezett m_{akku} tömeg modellezi.
- Az első híd végein a gumibronccsal szerelt kerék m_{ke} tömege, valamint a kormánymű elejét és a tárcsaféket modellező m_{felf} koncentrált tömeg jelenik meg.
- A hátsó híd végein levő kerekek m_{ke} tömegét növelik a rájuk felszerelt agymotorok, amelyek tömege m_m .

A jármű alvázának jobb oldalán végigfutó (réz) kábelköteget „fiktív anyagi tulajdonságú” rúd-elemekkel modellezzük, amelyeket mereven hozzákapcsolunk az alváznak ahhoz a rúdjához,

amely fölött végigfutnak. A kábelköteg nem befolyásolja az alváz merevségét, ezért ezeknek a rúdelemeknek a merevségi jellemzőit közelítőleg nullára állítjuk be: $E_{el} \approx 0$ és $\nu_{el} \approx 0$. A kábelköteg viszont gravitációs (súly) és tehetetlenségi terhelést jelent az alvázra, ezért tömegsűrűségét, keresztmetszetét és súlypontjának a szelvény súlypontjától vett e_1 távolságát meg kell határozni.

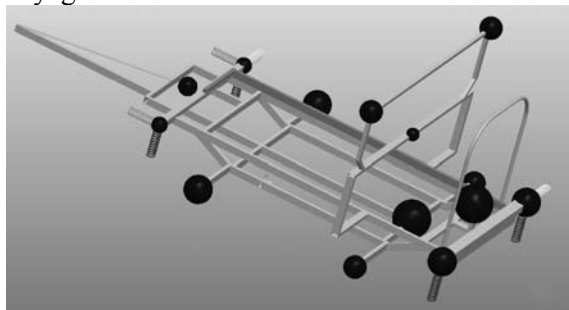
5. ábra. A kábelköteg modellezése

3.2. Az alváz rétegzett héjmodellje

Héjmodell esetén a rudakat a rúdszelvény középfelületével helyettesítjük és a valóságos térbeli héj mechanikai viselkedését jellemző mennyiségeket ehhez a középfelülethez kötjük. A héj 3D geometriáját a középfelület és a héj vastagsági mérete (a szelvény falvastagsága) határozza meg.

Héjmodellezés esetén a végelem számításnál elsődleges ismeretlenként a középvonal elmozdulásait és szögelfordulásait határozzuk meg és ezekből számítjuk ki elemszinten az élerőket, élyomatékokat, továbbá a feszültségeket (feszültség koordinátákat) és a Huber-Mises-Hencky-féle redukált feszültséget a közép- és a két határoló felületen.

A héjmodell esetén a középfelülethez egy vagy több rétegű, rétegenként eltérő ortotróp anyagi tulajdonságú anyag is rendelhető. A héjmodell ezért az izotróp anyagú acél, vagy alumínium ötvözet és a rétegelt szálerősített kompozit anyag kezelésére is alkalmas.

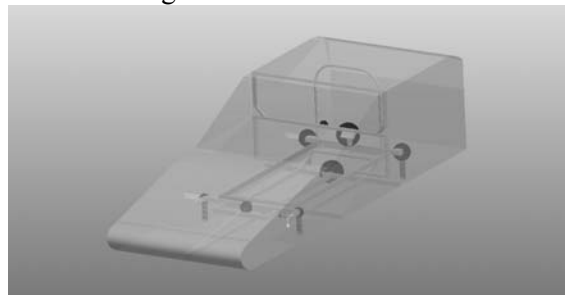
6. ábra. Az alváz héjmodellje

Alváz héjmodelljénél is a szerkezet többi részének önsúlyát és tehetetlenségi erőhatásait ugyanúgy koncentrált tömegekkel modellezzük az

alvázra átadódni. A koncentrált tömegek elosztása és nagysága megegyezik a rúdmodellnél leírtakkal. A jármű alvázának jobb oldalán végigfutó kábelköteget ugyanúgy „fiktív anyagi tulajdonságú” rúdelemekkel modellezzük, mint az alváz rúdmodelljénél. Különbséget csak a merev kapcsoló elemek e_2 méretében van. A 6. ábrán az alváz héjmodellje látható a többi szerkezeti elemet helyettesítő koncentrált tömegekkel és a kábelköteget helyettesítő (okkersárga) rúddal.

3.3. Az alváz és karosszéria rétegzett héjmodellje

Az alváz és karosszéria héjmodellje annyiban különbözik az alváz héjmodelljétől, hogy nemcsak az alváz vékony, zártszelvényű rúdjaival modellezzük héjként, hanem a karosszéria törzfelületű lemezszerkezetét is. Ennek következtében ennél a modellnél eltűnnek a karosszéria hatását a gravitációs (súly) és tehetetlenségi terheléseknél modellező m_{k1} , m_{k2} , m_{k3} koncentrált tömegek.

7. ábra. Az alváz és karosszéria héjmodellje

Az alváz zártszelvényű rúdjaival modellező héjak és a karosszéria törzfelületű lemezszerkezetét modellező héjak az m_{k1} , m_{k2} , m_{k3} koncentrált tömegek helyén kis felületen mereven kapcsolódnak egymáshoz (7. ábra). Ezen a módosuláson kívül minden megegyezik az alváz héjmodelljével.

3.4. A modellek kinematikai peremfeltételei

A versenyautó, illetve mindhárom modell a kerekeknél van megtámasztva. A kerekek elsősorban a gumibroncs lágy rugalmassága miatt mechanikai szempontból rugalmas megtámasztást valósítanak meg. A rugalmas megtámasztás rúdmodellnél a tengelyvégekhez kapcsolódó rugókkal modellezhető. A rugók mindhárom modellnél a tengelyvégekhez kapcsolódnak (5. – 7. ábra).

A z irányú c_z rugóállandót a keréken végzett méréssel (8. ábra) határoztuk meg. A mérés

során a 2,5 bar nyomásra felfújt kereket a 8. ábrán látható módon összenyomtuk, mérve a nyomóerőt az elmozdulás függvényében.

8. ábra. A függőleges rugóállandó mérése

4. AZ ALVÁZ (ÉS KAROSSZÉRIA) KRITIKUS TERHELÉSEI

A járműre a verseny közben komplex terhelés hat. A kritikusnak tekintett összetett terheléseket a jellemző alapterhelések szuperpozíciójával állítjuk elő. A kritikus terhelések minden modellnél azonosak, az alapterhelések végeselemes megvalósításában azonban vannak a modellezés szintjétől függő különbségek.

a) Alapterhelések:

1. alapterhelés: a szerkezet önsúlya és a vezető súlya (gravitációs terhelés).
2. alapterhelés: a vészfékezésnél fellépő tehetetlenségi erők – megcsúszási határeset (lassulási terhelés).
3. alapterhelés: a kanyarodásnál fellépő tehetetlenségi erők – felborulási határeset, kicsúszási határeset (gyorsulási terhelés).
4. alapterhelés: a vészfékezésnél fellépő fékezési nyomatók.
5. alapterhelés: a vezetőtől származó fékezési erőterhelés.
6. alapterhelés: a fékezetlen hátsó kerékpár lassításából származó terhelés.
7. alapterhelés: a kanyarodásnál a kerekekről átadódó nyomatók.

b) Kritikus terhelések:

1. kritikus terhelés: vészfékezés – megcsúszási határeset (1+2+4+5+6 alapterhelés).
2. kritikus terhelés: kanyarodás nagy sebességgel – kicsúszási határeset (1+3+7 alapterhelés).

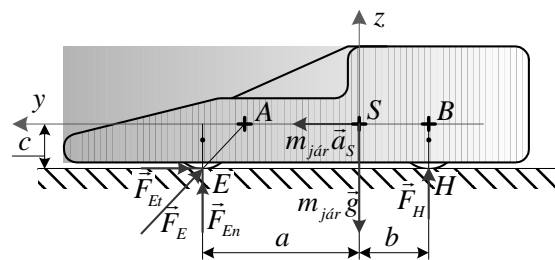
3. kritikus terhelés: vészfékezés nagy sebességgel történő kanyarodás közben – megcsúszási és kicsúszási határeset (1+2+3+4+5+6+7 alapterhelés)

1. alapterhelés

A gravitációs terhelés megvalósításához meg kell adni a $\vec{g} = -g\vec{e}_z = -9,81\vec{e}_z \text{ [m/s}^2\text{]}$ gravitációs gyorsulást. Ekkor az alvázhhoz kapcsolt koncentrált tömegek helyén (amelyek az elhagyott szerkezeti elemeket és a vezetőt modellezzik) $\vec{G}_i = m_i\vec{g} = -m_i g\vec{e}_z \text{ [N]}$ koncentrált erők hatnak az alvázra. A 12. és 13. ábrán okkersárgával jelölt kábelköteg a rúdmodellnél és a héjmodellnél is vonal mentén megoszló terhelésként hat: $\vec{f}_{g,el} = -\rho_{el} g A_{el} \vec{e}_z \text{ [N/m]}$. A ρ_{el} a kábelköteg tömegsűrűsége és A_{el} a kábelköteg keresztmetszetének területe.

2. alapterhelés

A versenyautónak csak az első kerekein van fék. Ezért legnagyobb lassulás a vészfékezéskor akkor lép fel amikor az első két kerék majdnem megcsúszik (megcsúszási határeset). A megcsúszási határesethez tartozik a vészfékezésnél fellépő (maximális) a_{vf} lassulás. Az a_{vf} lassulást az első kerekeknél fellépő támasztóerők tangenciális koordinátája okozza (9. ábra). Megcsúszási határesetben ez a normál erőkoordinátából számítható. Az $\vec{F}_E$ erő az első két kerékre, az $\vec{F}_H$ erő a hátsó két kerékre ható erők eredője.

9. ábra. Támasztóerők a vészfékezési határesetben

A vészfékezési gyorsulás az impulzus- és a perdülettel alkalmazásával határozható meg:

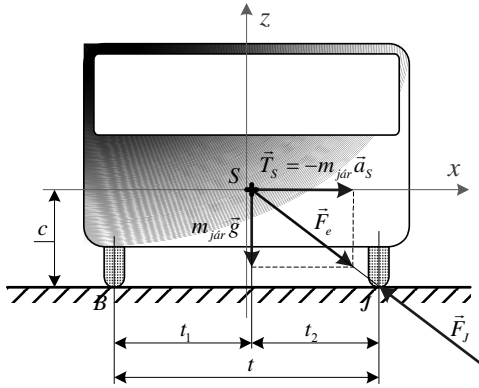
$$a_{Svf} = \frac{F_{Et}}{m_{jár}} = -\mu_0 \frac{F_{En}}{m_{jár}} = -\frac{\mu_0 b}{(a+b-c\mu_0)} g \quad (1)$$

3. alapterhelés

A kanyarodásnál az autó felborulása, illetve a kerekek oldal irányú megcsúszása következhet be, mint szélsőséges veszélyes helyzet.

3.a) Felborulási határeset

A versenyautó súlypontja nem a t nyomtáv felénél van, hanem attól egy kicsit jobbra (10. ábra). A felborulás szempontjából ezért a balra kanyarodás a veszélyesebb. Az $\vec{F}_B$ erő a bal oldali két kerékre, az $\vec{F}_J$ erő a jobb oldali két kerékre ható erők eredője. A balra kanyarodáskor történő felborulási határesetben a bal oldali kerekeknél nem lép fel támasztóerő: $\vec{F}_B = \vec{0}$.

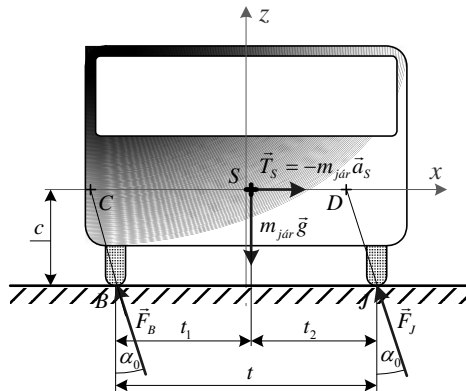
10. ábra. Támasztóerők felborulási határesetben

A felborulási határesethez tartozó gyorsulás szintén az impulzus- és perdülettétel alkalmazásával határozható meg:

$$a_{Sk} = \frac{t_2}{c} g \quad (2)$$

3.b) Kicsúszási határeset

A kicsúszási határesetben azt tételezzük fel, hogy mind a négy kerék megcsúszik keresztirányban.

11. ábra. Támasztóerők kicsúszási határesetben

Ehhez a határesethez tartozó gyorsulás:

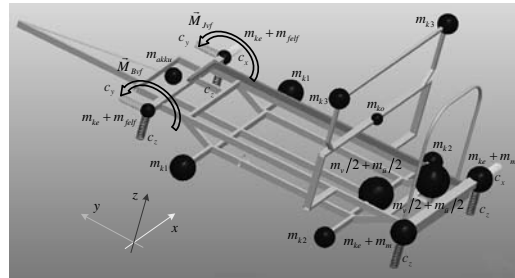
$$a_{Sk} = -\mu_0 g \quad (3)$$

4. alapterhelés

Vészfékezésnél az első kerekek megcsúszási határhelyzetével számolunk. Ekkor az első kerekeknél fellépő $\vec{F}_E$ támasztóerő F_{Et} tangenciális

koordinátájából még az első hídra egy x irányú (4. ábra) vészfékezési nyomték is származik (d_g a kerék átmérője):

$$M_{vf,x} = \frac{d_g}{2} F_{Et} = -\frac{\mu_0 b d_g}{2(a+b-c\mu_0)} m_{jár} g \quad (4)$$

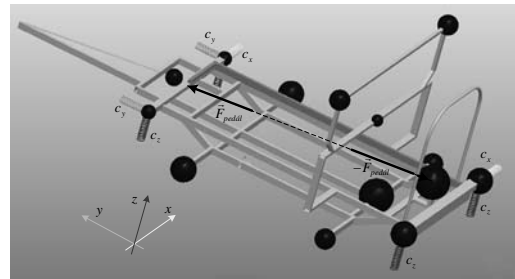

12. ábra. A fékezési nyomték

5. alapterhelés

A vezető vészfékezésnél lábbal nyomja a fékpedált és háttal a vezetőülésnek támaszkodik. Ezt a terhelést némileg leegyszerűsítve a fékpedálnál és az ülésnél ható egy-egy azonos hatásvonalon ható, ellentétes irányú $F_{pedál}$ erővel vettük figyelembe. Az erő nagyságát mérésel határoztuk meg: $F_{pedál} = 500$ N. Az erő iránynyegyzvektora:

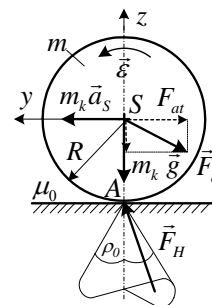
$$\vec{e}_{pedál} = 0,0567\vec{e}_x + 0,9929\vec{e}_y - 0,1037\vec{e}_z \quad (5)$$

13. ábra. A vészfékezésénél fellépő erő

6. alapterhelés

A hátsó kerékpár lassításából származó erőt a kerék dinamikai vizsgálatából határozzuk meg. Az alváztól (tengelyről) $\vec{F}_a$ erő adódik át a kerékre (14. ábra). A kerékről $-\vec{F}_a$ adódik át a tengelyre.

14. ábra. A vészfékezésnél a hátsó kerékre ható erők

Az $\vec{F}_a = F_{at}\vec{e}_y + F_{an}\vec{e}_z$ erő tangenciális koordinátájának haladó mozgási része impulzus tételből határozható meg:

$$m_k a_{svf} = F_{at}^* \Rightarrow F_{at}^* = m_k a_{svf}$$

A teljes $\vec{F}_a$ erő tangenciális koordinátája az A ponton átmenő, mozgás síkjára merőleges tengelyre felírt perdület-tételből számítható:

$$J_a \varepsilon = -R F_{at}^{**} \Rightarrow \frac{3}{2} m_k R^2 \left(-\frac{a_{svf}}{R} \right) = -R F_{at}^{**},$$

$$F_{at}^{**} = \frac{3}{2} m_k a_{svf}.$$

Mivel a haladó mozgásból származó hatást már a fékezési tehetetlenségi terhelésnél figyelembe vettük, ezért a forgás lassításához szükséges erő:

$$F_{at} = F_{at}^{**} - F_{at}^* = \frac{1}{2} m_k a_{svf} \quad (6)$$

7. alapterhelés

A kanyarodásnál a kerekekről átadódó nyomatékok a kerekekre ható keresztirányú erőkből származnak. A nyomatékokat a 3b. alapterheléssel összhangban a kanyarodásnál fellépő kicsúszási határhelyzetnél fellépő erőkből számítjuk.

A kicsúszási határhelyzetben a támasztóerők:

$$\vec{F}_B = F_{Bt}\vec{e}_x + F_{Bn}\vec{e}_z = -\mu_0 F_{Bn}\vec{e}_x + F_{Bn}\vec{e}_z,$$

$$\vec{F}_J = F_{Jt}\vec{e}_x + F_{Jn}\vec{e}_z = -\mu_0 F_{Jn}\vec{e}_x + F_{Jn}\vec{e}_z.$$

A kicsúszási határhelyzetben a nyomatékok:

$$\vec{M}_B = M_{By}\vec{e}_y = -F_{Bt} \frac{d_g}{2} \vec{e}_y = \mu_0 F_{Bn} \frac{d_g}{2} \vec{e}_y,$$

$$\vec{M}_J = M_{Jy}\vec{e}_y = -F_{Jt} \frac{d_g}{2} \vec{e}_y = \mu_0 F_{Jn} \frac{d_g}{2} \vec{e}_y.$$

Ezek a nyomatékok a két baloldali és a két jobboldali tengelyvéget együttesen, de nem azonos mértékben terhelik. Ezeket még el kell osztani az első és a hátsó kerekek között. Az elosztás a 9. ábra A és B pontján átmenő és a 11. ábra C és D pontján átmenő, az ábra síkjára merőleges tengelyekre felírt perdülettel alapján végezhető el.

A bal első kerékre ható nyomaték:

$$M_{BEy} = \mu_0 F_{BEt} \frac{d_g}{2} = \mu_0 \frac{d_g}{2} \frac{b}{a+b} \frac{t_2 - \mu_0 c}{t} m_{jár} g. \quad (7.a)$$

A bal hátsó kerékre ható nyomaték:

$$M_{BHy} = \mu_0 F_{BHt} \frac{d_g}{2} = \mu_0 \frac{d_g}{2} \frac{a}{a+b} \frac{t_2 - \mu_0 c}{t} m_{jár} g. \quad (7.b)$$

A jobb első kerékre ható nyomaték:

$$M_{JEy} = \mu_0 F_{JEt} \frac{d_g}{2} = \mu_0 \frac{d_g}{2} \frac{b}{a+b} \frac{\mu_0 c + t_1}{t} m_{jár} g. \quad (7.c)$$

A jobb hátsó kerékre ható nyomaték:

$$M_{JHy} = \mu_0 F_{JHt} \frac{d_g}{2} = \mu_0 \frac{d_g}{2} \frac{a}{a+b} \frac{\mu_0 c + t_1}{t} m_{jár} g. \quad (7.d)$$

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A cikk egy versenyautó alváz végeelem analízisének azokat az első lépéseit mutatja be, amelyek döntő hatással vannak az eredmények használhatóságára: három lehetséges végeelem modellt, amelyek sorozata a geometriai modellezésben és az anyagi modellezésben is egyre kevesebb egyszerűsítést, elhanyagolást tartalmaz, illetve a vizsgálatokhoz szükséges kritikus terhelések meghatározását.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Kutatásainkat és e publikáció megjelenését a „TAMOP-4.2.1/B-09/1/KONV-2010-0003: Mobilitás és környezet: Járműipari, energetikai és környezeti kutatások a Közép- és Nyugat-Dunántúli Régióban” projekt támogatása tette lehetővé. A projekt a Magyar Állam és az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

6. IRODALOM

- [1.] M CSIZMADIA B., NÁNDORI E.: Modellalkotás, Mechanika mérnököknek, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- [2.] L.P. KOLLÁR, G.S. SPRINGER: Mechanics of composite structures, Cambridge University Press, 2003
- [3.] H. ALTENBACH, J. ALTENBACH, R. RIKARDS: Einführung in die Mechanik der Laminat- und Sandwichtragwerke, Deutschen Verlag für Grundstoffindustrie, Stuttgart, 1996.
- [4.] KIRÁLY B.: Dinamika – Miskolci Egyetemi Kiadó, 1992.
- [5.] BOJTÁR G., ACZÉL Á., FEHÉR L., KERESZTES D.: Versenyautó alváz térbeli rúdmodelljének végeselmes analízise. Géptervezők és Termékfejlesztők XXVII. Szemináriuma, Miskolc, 2011. november 10-11.